

Ильина О.В. Диагностика уровней педагогических способностей и рефлексивности у студентов, будущих коррекционных педагогов и учителей общеобразовательных школ.

В статье проанализирован этап констатирующего эксперимента по изучению уровня педагогических способностей и уровня рефлексивности у студентов 2-3 курсов будущих коррекционных педагогов и реабилитологов и студентов – будущих учителей начальных классов общеобразовательных школ. Автором проанализирована проблема наличия особых склонностей и способностей у студенчества, которые избрали своей профессией работу с детьми, имеющими нарушения функций опорно-двигательного аппарата. Указано на то, что у детей с физическими недостатками в развитии могут быть немотивированные вспышки гнева и раздражения, обусловленные коморбидными нарушениями и учитель, коррекционный педагог, педагог-реабилитолог должен быть профессионалом высокого уровня, чтобы не углубить психологическую проблему «особого» ученика, уметь корректно, дипломатично уладить конфликт. Отмечено, что выбор профессии – коррекционный педагог, педагог-реабилитолог, предусматривает сочетание личностных и профессиональных навыков саморегуляции эмоций, поведения. Неподготовленность же к сложным непредвиденным ситуациям в работе с детьми с нарушениями в развитии, приводит к нежелательным последствиям: низкой производительности труда, ошибок в работе, конфликтным ситуациям. Для предупреждения негативных тенденций в будущей работе учителя-реабилитолога, коррекционного педагога автором, в рамках диссертационного исследования, было проведено диагностическое обследование студенчества для выявления «слабых сторон». Было определено, что студенты 2-3 курсов имеют, в большинстве, средний уровень педагогических способностей и, средний уровень рефлексивности. Причем, уровень рефлексивности студентов-коррекционных педагогов оказался выше, чем у студентов – будущих учителей общеобразовательных школ. Интересные сведения автор статьи получила анализируя ответы в методике «Педагогические ситуации». В итоге, проведя детальное изучение результатов обследования, автором были предложены мероприятия которые возможно предпринять для улучшения существующего положения.

Ключевые слова: дети с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата, методы обследования, методика «Педагогические ситуации», методика «Определение уровня рефлексивности», готовность к профессиональной деятельности.

Irina O. The level of teaching skills and diagnosis of reflexivity students in remedial teachers and student teachers in secondary schools.

The article analyzes the results of the first stage of experiment that investigate the teaching abilities and levels of reflexivity among students of 2-3 courses of future remedial educators and rehabilitators and students - future teachers of elementary school. The author describes the problem of the presence of special personal qualities and abilities of the students who chose their profession work with children with motor disability. It was specified that children with disabilities in development may be unwarranted outbursts of anger and irritation caused by comorbid disorders and teacher, correctional educator, rehabilitation must be high-level professionals in order not to deepen the psychological problem "special" student to be able to correctly diplomatically resolve conflict. Emphasized that the choice of profession – correctional and rehabilitational teacher involves a combination of personal and professional skills of self-regulation of emotions and behavior. Unavailability to complex contingencies in working with children who have disabilities in development, leads to undesirable consequences: low productivity, errors in the work, conflict situations. For prevent negative trends in future work of rehabilitation teacher, remedial teacher author within the dissertation, conducted diagnostic examination to identify students' weaknesses. It was determined that in the majority students 2-3 courses have the average level of pedagogical skills and the average level of reflexivity. Moreover, the level of reflexivity students in remedial teachers was higher than that of students - future teachers in secondary schools. The author received interesting results by analyzing answers in the method "Teaching the situation." So, following a detailed study of the results of the survey, the author have given advices to be taken in the improving of the existing situation.

Keywords: children with motor disabilities, survey methods, method of "Teaching situation," method "Determination of reflexivity", readiness for professional activities.

Стаття надійшла до редакції: 05.05.2016 р.

Статтю прийнято до друку: 25.05.2016 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шевцов А.Г.

УДК 376-053.4:316.454.5-056.264

Мартиненко І. В.

**ШЛЯХИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З СИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ПЕРВИННОГО ГЕНЕЗУ**

У статті представлено теоретико-експериментальні підходи до розвитку комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення первинного генезу. На підставі аналізу теоретичних джерел з'ясовано, що проблема порушень комунікативного розвитку дітей із системними порушеннями мовлення є актуальною та вибірково дослідженою. За результатами експериментального вивчення комунікативної діяльності дітей означеної категорії констатовано недостатню сформованість структурних компонентів діяльності спілкування, комунікативних засобів та вмінь, комунікативних рис особистості. Зважаючи на виявлені відхилення, з метою системного впливу визначено шляхи розвитку комунікативної діяльності, обґрунтовано теоретичні підходи та принципи корекційно-розвивального впливу.

Ключові слова: комунікативна діяльність, системні порушення мовлення, діти старшого дошкільного віку, шляхи комунікативного розвитку.

Постановка проблеми. Багато років поспіль увагу дослідників і практиків прикуто до проблеми комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей із системними порушеннями мовлення.

Дослідження мовленнєвого недорозвитку цих дітей широко представлено у психолого-педагогічних дослідженнях (С. Ю. Конопляста, 2010; Р. Є. Левіна, 1968; Н. В. Манько, 2007; Н. В. Савінова, 2014; Є. Ф. Соботович, 1989; В. В. Тарасун, 2003; В. В. Тищенко, 20013; Т. Б. Філічева, 2001; Г. В. Чиркіна, 1998; С. М. Шаховська, 1996; М. К. Шеремет, 2010 та інш.), в яких описано особливості мовленнєвого спілкування, мовлення та його складових, труднощі у засвоєнні та використанні мовленнєвих засобів у спілкуванні дітьми з системними порушеннями мовлення (далі – СПМ). В наукових роботах логопедичного спрямування (Б. М. Гріншпун, 1984; Г. В. Гуровець, 1987; Ю. В. Коломієць, 2006; В. О. Кондратенко, 1998; С. Ю. Конопляста, 2010; Н. Г. Пахомова, 2013; Н. В. Савінова, 2014; А. М. Савицький, 2011; Л. Ф. Спірова, 1983; В. В. Тищенко, 2012; Н. В. Чередніченко, 2001) представлено характеристику, симптоматику і структуру різних мовленнєвих порушень (алалія, афазія, дизартрія, ринолалія тощо), які зумовлюють комунікативні труднощі, пов'язані з недостатнім засвоєнням мовних засобів.

Аналіз психологічних досліджень дає підстави для висновків про затримку в оволодінні дітьми означеної групи й невербальними засобами спілкування. Вчені зазначають про зміщення ієрархії мети спілкування дітей із СПМ, зниження потреби у ньому (Б. М. Гріншпун, 1984; О. С. Павлова, 2003;). К. В. Ковилова, 2013; В. В. Коржевiна, 2001; Л. Г. Соловйова, 1998; О. Г. Федосєєва (1999) наголошують на недостатній сформованості комунікативних вмінь і засобів спілкування дошкільників із СПМ; про специфічне розуміння невербальних комунікативних засобів йдеться у дослідженнях О. Л. Леханової, 2003; К. В. Якуніної, 2000.

Т. М. Волковська, 2012; В. А. Калягін, 2010; О. Л. Леханова, 2003; В. В. Лубовський, 1988; Т. С. Овчиннікова (2010) порушення комунікативної діяльності вважають однією із специфічних закономірностей розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Однак комплексного експериментального дослідження цієї діяльності у дітей з системними порушеннями мовлення старшого дошкільного віку з урахуванням взаємозв'язку комунікативних засобів, вмінь, особистісного арсеналу та структури їх використання, на сьогодні в спеціальній психологічній літературі не представлено. Зважаючи на це, розроблені корекційні методи і технології комунікативного розвитку дітей зазначеної групи характеризуються фрагментарністю без урахування системних зв'язків та ієрархії окремих компонентів діяльності спілкування.

Мета статті – представити теоретичні засади і шляхи розвитку комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення, які ґрунтуються на теоретичних положеннях сучасної логопедії та логопсихології з урахуванням результатів експериментального дослідження.

Аналіз результатів констатувального дослідження. Враховуючи результати дослідження комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення старшого дошкільного віку (І. В. Мартиненко, 2012-2016 р.р.) ми дійшли висновків про системний характер порушень комунікативної діяльності цих дітей: вони недостатньо оволодівають мовленнєвими, експресивно – мімічними, предметно – дійовими засобами спілкування; обмежено використовують комунікативні вміння – інформаційно-комунікативні, інтерактивні, перцептивні; комунікативна діяльність є нестійкою, переважають ситуативно-ділові його форми, що свідчить про затримку у формуванні; недостатня потреба у спілкуванні зумовлена слабкою комунікативною спрямованістю і бідністю комунікативних особистісних рис; труднощі властиві на всіх етапах здійснення комунікативної діяльності, однак найбільше – на етапі планування і контролю [8-9].

Провідними типами комунікативної діяльності старших дошкільників із системними порушеннями мовлення виявлено *пасивно-стереотипний* та *операційно-дефіцитарний*, які загалом характерні для 65,5 % дітей досліджуваної категорії. Обидва типи характеризуються значними комунікативними труднощами, зумовленими недостатнім станом сформованості комунікативних вмінь та комунікативних рис особистості, структури діяльності спілкування. Третім, за поширеністю поміж дітей із СПМ, типом комунікативної діяльності виявлено *експресивно-прогностичний*, характеристики

якого найбільше наближені до вікових нормативів. Описані дані засвідчують поширеність у дітей досліджуваної групи дефіцитарних типів комунікативної діяльності з різним ступенем вираженості комунікативних труднощів.

Таким чином, аналіз результатів експериментального дослідження комунікативної діяльності дозволив констатувати недостатній стан сформованості всіх її компонентів, затримку розвитку у дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. З'ясовано, що спілкування з оточуючими здійснюється із труднощами різного походження: операційного, особистісного, діяльнісного. Враховуюче описане, на нашу думку, комунікативний розвиток дітей із СПМ означеного віку потребує комплексного і системного впливу, що забезпечить його ефективність і продуктивність у різних соціальних ситуаціях.

Такий стан комунікативної діяльності зумовлює необхідність розробки системи комплексного впливу на всі складові комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Теоретичні аспекти формування експерименту.

Вивчення психологічної складової навчання і виховання дошкільників в Україні дає підстави стверджувати про відсутність загальнодержавних програм розвитку спілкування дітей дошкільного віку. Результати аналізу змісту Базової програми змісту освіти дошкільника "Я у Світі" засвідчили недостатню її орієнтованість на розвиток комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку. В програмі зазначено про необхідність розвитку комунікативних рис особистості, самооцінки та самосвідомості дитини, її активності взагалі. Вагома частина програми присвячена розвитку мовлення дітей, однак всебічного підходу до розвитку діяльності спілкуванні змістом програми не передбачено.

На сьогодні в Україні відмічається домінування комунікативно-мовленнєвого підходу до розвитку спілкування дітей, який передбачає, передусім, розвиток мовленнєвих засобів спілкування (О. П. Амацьєва, Н. Д. Бабіч, А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, К. Л. Крутій, Т. О. Піроженко, О. В. Саприкіна та інш.).

Водночас, поміж психологічних корекційно-розвивальних програм розроблених для дітей з мовленнєвими порушеннями, представлено низку, спрямованих на розвиток різних сторін і функцій комунікативної діяльності (С. В. Артамонової [1], К. В. Ковилової [3], В. В. Коржевіної [4], О. С. Павлової [10], Л. Г. Соловійової [13], О. Г. Федосєєвої [15] та інш.).

У відповідності з виявленими на констатувальному етапі дослідження особливостями комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з СПМ та результатами наукових пошуків, у межах заявленої проблеми, іншими дослідниками, було визначено *шляхи її розвитку та корекції* в умовах спеціального дошкільного закладу (логопедичного), розроблено систему комплексного психологічного впливу.

Система психокорекційного впливу – розвитку комунікативної діяльності дітей із СПМ старшого дошкільного віку передбачала здійснення: роботи з дітьми, організацію середовища – роботу з психологом, вихователями та іншими педагогами, просвітницько-корекційну роботу з батьками.

Робота з формування і розвитку діяльності спілкування у дошкільників із СПМ передбачала активізацію їхнього мовленнєвого спілкування; включення в різні комунікативні ситуації (на заняттях, у вільний час, в режимних моментах); відпрацювання технологій взаємодії (інтерації) в різноманітних ситуаціях; підвищення ініціативності та самостійності в спілкуванні з дорослим та однолітками; розвиток готовності до комунікації; формування комунікативної культури; розвиток невербальних комунікативних засобів – як кодування, так і декодування; розширення поля комунікативних мотивів та комунікативних рис особистості.

Цілеспрямована *робота з батьками* дошкільнят із СПМ, яка передбачала опосередкований вплив на комунікативну діяльність дітей, здійснювалась шляхом вивчення сімейного досвіду в розвитку комунікативної компетентності дітей та подальшого залучення батьків до активної участі в розвивальних заняттях і відкритих заходах дошкільного закладу; просвіти батьків щодо організації комунікативної діяльності дошкільників, її стимулювання й активізації (лекції, семінари, тренінги).

Враховуючи провідні положення дитячої психології (Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, Г. С. Костюк, О. О. Леонтєв, М. І. Лісіна) про визначну роль педагогічного спілкування у становленні і розвитку дитячого спілкування, з метою оптимізації роботи педагогів спеціального дошкільного закладу

з розвитку комунікативної діяльності старших дошкільників із СПМ, одним з напрямів реалізації розробленої системи є *психолого-педагогічна освіта вихователів і логопедів*, зокрема з питань: оптимальних шляхів організації спілкування між дітьми із системними порушеннями мовлення; принципів комунікації дитячих груп; організації взаємодії педагога і дитини з акцентуванням уваги на невербальних проявах і формах взаємодії; активізації експресивних засобів спілкування педагогів, їх емпатії; ролі педагогічного спілкування в розвитку комунікативної діяльності вихованців з мовленнєвими порушеннями. З цією метою використовувалися такі форми роботи як: лекції, бесіди, групові консультації, анкетування, підбір та рекомендації психолого-педагогічної літератури. Водночас, *робота з педагогами* передбачала активізацію їхніх особистісних комунікативних рис, емоційно-експресивних засобів спілкування, актуалізацію емпатії шляхом залучення їх до участі в тренінгах професійно-педагогічної компетентності, міжособистісного спілкування.

Крім проведення спеціально розроблених й організованих розвиваючих занять з дошкільниками, що проводяться психологами та вихователями дошкільних установ, необхідно виконання ще однієї важливої складової - *співпраці дошкільного закладу і сім'ї* з метою взаємодопомоги і взаємопідтримки в розвитку комунікативної компетентності дошкільника із системними порушеннями мовлення.

Процес розвитку комунікативної діяльності дітей із СПМ передбачає спільну, взаємопов'язану роботу всіх педагогів, тобто корекцію комунікативного розвитку дітей дошкільного віку з СПМ не тільки психологом, а й вихователем. Якщо психолог сприяє розвитку і вдосконаленню комунікативних засобів і умінь дітей, то вихователь їх закріплює, мотивує дитину до спілкування, розширює комунікативні мотиви, максимально використовує матеріал занять в режимних моментах.

Основні методи і форми роботи з старшими дошкільниками із СПМ, які рекомендовані вихователям – це: розвивальні та дидактичні ігри (ігри-драматизації, сюжетно-рольові ігри, ігри-змагання, рухливі ігри, творчі ігри, ігри-інсценування тощо.); бесіди; психогімнастика; моделювання та аналіз ситуацій тощо.

Робота психолога з реалізації системи розвитку комунікативної діяльності дітей із СПМ передбачає проведення комунікативного групового тренінгу упродовж 8 місяців з жовтня по травень.

Методологічну основу експериментальної роботи склали положення теорії мовленнєвої діяльності (Л.С. Виготський, М.І. Жинкін, О.М. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв, О. Р. Лурія та ін.) і теорії спілкування (Г.М. Андрєєва, О. О. Бодальов, М. І. Лісіна, Г. Г.Самохвалова та ін.).

У процесі розробки системи розвитку комунікативної діяльності старших дошкільників із СПМ були враховані сучасні наукові дані про генезис невербальної поведінки, про взаємозв'язок вербальних і невербальних засобів спілкування (І. М. Горєлов, В.А. Лабунська, О. Л. Леханова), відомості про специфіку розвитку дітей із СПМ і про можливі шляхи і методи корекції мовленнєвого недорозвитку в дітей даної категорії (Т. М. Волковська, К. В. Ковилова, С. Ю. Конопляста, О. М. Корнєв, Р. Є. Левіна, І. С. Марченко, О. С. Павлова, Н. Г. Пахомова, Н. В. Савінова, Є. Ф. Собонович, В. В. Тищенко, Г. В. Чиркіна, Т. Б. Філічева, М. К. Шеремет та ін.).

Розробка і реалізація системи розвитку комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з СПМ здійснювались, виходячи з положення про єдність вербальних і невербальних комунікативних засобів, комунікативного особистісного арсеналу в цілісній її структурі.

Впровадження системи передбачає дотримання таких загальнодидактичних і спеціальних принципів:

1. *Принцип комунікативного підходу* означає, що основним завданням психологічної корекційно-розвивальної роботи є формування у дитини таких умінь і навичок, які необхідні їй для повноцінного спілкування. В основу системи комунікативного розвитку відповідно до цього принципу була покладена ідея про загальну комунікативну активність як базову передумову ефективного спілкування.

2. *Принцип діяльнісного підходу*. Реалізація діяльнісного принципу передбачає, з одного боку, врахування провідного виду діяльності дошкільників; з іншого - структури комунікативної діяльності в процесі її формування. У зв'язку з цим розроблена система, по-перше, ґрунтується на ігровій діяльності і реалізується, насамперед, ігровими методами. По-друге – спрямована на планомірне і поетапне формування структурних компонентів комунікативної діяльності.

3. *Принцип комплексного підходу.* Дотримання даного принципу передбачає закріплення сформованих у дитини комунікативних умінь і навичок у вільній діяльності, в режимних моментах, на всіх заняттях, поза дошкільним закладом шляхом інформування і просвіти батьків.

4. *Принцип індивідуалізації корекційно-розвивальної роботи.* Відповідно до цього принципу враховуються індивідуальні та вікові особливості дітей. Група дітей із системними порушеннями мовлення є клінічно різноманітною, тому зміст корекційно-розвивальної роботи розроблено, виходячи з мовленнєвих і комунікативних можливостей та з урахуванням виявлених індивідуально-типових особливостей дітей, із різними варіантами складності завдань. У відповідності з виявленими особливостями, в роботі з дітьми пропонується змінювати акценти експериментальної роботи (дозований обсяг, її інтенсивність, тривалість) при збереженні загальної логіки роботи.

5. *Принцип послідовності і систематичності* передбачає, що вирішення завдань одного етапу системи комунікативного розвитку дітей із СПМ створює передумови для переходу до здійснення роботи в межах наступного.

6. *Принцип концентричності* роботи дозволяє вирішувати завдання розвитку певних компонентів комунікативної діяльності й реалізовувати, визначені у відповідності з ними, етапи, забезпечуючи одночасне закріплення комунікативних умінь та способів взаємодії в різних умовах спілкування різними спеціалістами ДНЗ.

7. *Принцип залучення середовища* означає реалізацію корекційно-розвивальних завдань розробленої системи шляхом інформування і залучення до їх вирішення всіх дорослих з оточення дитини: педагогів (психолога, вихователів, помічника вихователя, логопеда, муз керівника), батьків та інших членів сім'ї.

8. *Принцип семіотичної спеціалізації* спілкування відображає сучасні уявлення про знакове опосередкування в формуванні та розвитку спілкування (О. Л. Леханова, 2003; Н. Г. Салміна, 1996; Л. І. Фомічова, 2003) і передбачає формування опори в процесі розвитку комунікативної діяльності дітей із СПМ як на мовленнєві, так і невербальні знаки-засоби спілкування, розвитку вмінь із кодування та декодування у процесі міжособистісного та соціально-орієнтованого спілкування.

Висновки. Враховуючи результати теоретичного аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень та висновки на підставі власних експериментальних пошуків, було констатоване системне порушення комунікативної діяльності у дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення первинного генезу. У зв'язку з цим було розроблено зміст системи розвитку комунікативної діяльності цих дітей, спрямовану на розвиток комунікативних вмінь й засобів, структури цієї діяльності, гармонізацію комунікативних рис особистості. Комплексність корекційно-розвивального впливу забезпечується залученням до роботи дітей, їх батьків і педагогів.

Реалізація розробленої системи розвитку комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення за описаними напрямками, з урахуванням зазначених принципів, на нашу думку, дозволить не тільки корегувати її порушення та комунікативні труднощі, а й сприятиме гармонійному розвитку структури цієї діяльності в цілому, ефективності особистісно- та соціально-орієнтованого спілкування дошкільників із СПМ.

Використана література

1. **Артамонова С.В.** Преодоление коммуникативных нарушений у старших дошкольников с общим недоразвитием речи средствами коррекционно-развивающей среды : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.03 / С.В. Артамонова— М., 2009. — 22с.
2. **Дзюба О. В.** Развитие коммуникативной компетентности дошкольников с общим недоразвитием речи :дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13. 00. 07 / О. В. Дзюба. Москва, 2009. — 201 с.
3. **Ковылова Е. К.** Психокоррекционная технология коммуникативного развития детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи : дис. ...канд. психол. наук : 19.00.10 / Е.К. Ковылова — Н.Новгород, 2011. - 264 с.
4. **Коржевина В. В.** Развитие вербальных средств в общении у детей 3-4 лет с недоразвитием речи: автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.03 / В.В. Коржевина — М., 2006. — 22 с.
5. **Кузьменкова Н. Ю.** Формирование коммуникативной способности у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи посредством обучения речевому этикету : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Н. Ю. Кузьменкова. — Архангельск, 2006. — 197 с.
6. **Леонтьев А. А.** Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. — М.: 1979. — 95 с.
7. **Логопедія** : підручник / [за ред. М. К. Шеремет]. — К. :Видавничий дім «Слово», 2010. — 672 с.

8. **Мартиненко І.В.** Труднощі у спілкуванні дітей із системними порушеннями мовлення журнал / І.В. Мартиненко // Логопедія. науково-методичний журнал. – 2015. – № 6. – С. 43 – 51.
9. **Мартиненко І.В.** Характеристика комунікативних рис особистості дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення / І.В. Мартиненко // Особлива дитина: навчання і виховання. Науково-методичний журнал. – № 4. – 2015. – С. 45 – 58.
10. **Павлова О.С.** Нарушение коммуникативного акта у детей с общим недоразвитием речи: Психолінгвістика и современная логопедия / О.С.Павлова.- М, 1998.– 213 с.
11. **Пироженко Т. А.** Коммуникативно-речевое развитие ребенка / Т. А. Пироженко; Институт психологии им. Г. С. Костюка АПН Украины. – К. : Нора-принт, 2002. – 310 с. // наук. ред.. та упорядник
12. **Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»** О.Л. Кононко.– К.: Світоч, 2008. – 430 с.
13. **Соловьева Л.Г.** Особенности коммуникативной деятельности детей с общим недоразвитием речи / Л.Г. Соловьева // Дефектология. – 1996. №1.– С. 62-66.
14. **Усольцева Н.К.** Формирование предпосылок диалогического общения у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи : автореф. дис. . к-та пед. наук: 13.00.03 / Н.К. Усольцева.– М., 1996. – 19 с.
15. **Федосеева Е.Г.** Формирование коммуникативных умений у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.03 / Е.Г. Федосеева. – М., 1999. – 220 с.
16. **Фомічова, Л. І.** Мова, мовлення та когнітивні процеси на ранніх етапах корекційного впливу / Л.І. Фомічова // Актуальні питання сурдопедагогіки : Збірник наукових праць / НПУ ім. М.П. Драгоманова. - Київ : НПУ, 2003. - С. 196-207

References

1. **Artamonova S.V.** Preodolenie kommunikativnykh narusheniy u starshih doshkolnikov s obshchim nedorazvitiem rechi sredstvami korektsionno-razvivayushey sredy : avtoref. dis. ...kand. ped. nauk : 13.00.03 / S.V. Artamonova. — М., 2009.
2. **Dziuba O. V.** Razvitye kommunykativnoi kompetentnosti doshkolnykov s obshchym nedorazvitiem rechy : dyss. ... kand. ped. nauk : spets. 13. 00. 07 / O. V. Dziuba. Moskva, 2009. – 201 s.
3. **Kovylova E. K.** Psikhokorrektivnaya tekhnologiya kommunikativnogo razvitiya detey starshego doshkol'nogo vozrasta s obshchim nedorazvitiem rechi : dis. ...kand. psihol. nauk : 19.00.10 / E.K. Kovylova – N.Novgorod, 2011. - 264 s.
4. **Korzhevina V. V.** Razvitiye verbal'nykh sredstv v obshchenii u detey 3-4 let s nedorazvitiem rechi: avtoref. dis. ...kand. ped. nauk : 13.00.03 / V.V. Korzhevina. – М., 2006. – 22 s.
5. **Kuz'menkova N. YU.** Formirovaniye kommunikativnoy sposobnosti u detey starshego doshkol'nogo vozrasta s obshchim nedorazvitiem rechi posredstvom obucheniya rechevomu ehtiketa : dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.03 / N. YU. Kuz'menkova. – Arhangel'sk, 2006. – 197 s.
6. **Leontev A. A.** Pedagogicheskoye obshcheniye / A. A. Leontev. — М.: 1979. – 95 s.
7. **Lohopediya** : pidruchnyk / [za red. M. K. Sheremet]. — К. :Vydavnychiy dim «Slovo», 2010. — 672 s.
8. **Martynenko I.V.** Trudnoshchi u spilkuvanni ditey iz systemnymy porushennyamy movlennya zhurnal / I.V. Martynenko // Lohopediya. naukovy-metodychnyy zhurnal. – 2015. – # 6. – S. 43 – 51.
9. **Martynenko I.V.** Kharakterystyka komunikativnykh rys osobystosti ditey starshoho doshkil'noho viku z systemnymy porushennyamy movlennya / I.V. Martynenko // Osoblyva dytyna: navchannya i vykhovannya. Naukovy-metodychnyy zhurnal. – # 4. – 2015. – S. 45 – 58.
10. **Pavlova O.S.** Narusheniye kommunikativnogo akta u detey s obshchym nedorazvitiem rechi: Psiholingvistika i sovremennaya logopediya / O.S.Pavlova.- М, 1998. – 213 s.
11. **Pirozhenko T. A.** Kommunikativno-rechevoe razvitiye rebenka / T. A. Pirozhenko; Institut psihologii im. G. S. Kostyuka APN Ukrainy. – К. : Nora-print, 2002. – 310 s.
12. **Prohrama rozvytku dytyny doshkil'noho viku «Ya u sviti»** // nauk. red.. ta uporyadnyk O.L. Kononko.– К.: Svitoch, 2008. – 430 s.
13. **Solov'eva L.G.** Osobennosti kommunikativnoy deyatel'nosti detey s obshchym nedorazvitiem rechi / L.G. Solov'eva // Defektologiya. – 1996. №1.– S. 62 – 66.
14. **Usol'ceva N.K.** Formirovaniye predposylok dialogicheskogo obshcheniya u detey starshego doshkol'nogo vozrasta s obshchym nedorazvitiem rechi : avtoref. dis. . k-ta ped. nauk: 13.00.03 / N.K. Usol'ceva. – М., 1996. – 19 s.
15. **Fedoseeva E.G.** Formirovaniye kommunikativnykh umeniy u detey starshego doshkol'nogo vozrasta s obshchym nedorazvitiem rechi: dis. ...kand. ped. nauk: 13.00.03 / E.G. Fedoseeva. – М., 1999. – 220 s.
16. **Fomichova, L. I.** Mova, movlennya ta kohnityvni protsesy na rannikh etapakh korektsiinoho vplyvu / L.I. Fomichova // Aktualni pytannya surdopedagogiky : Zbirnyk naukovykh prats / NPU im. M.P. Drahomanova. – Kyiv : NPU, 2003. - S. 196-207.

Мартыненко И.В. Пути развития коммуникативной деятельности детей старшего дошкольного возраста с системными нарушениями речи первичного генеза.

В статье представлены теоретико-экспериментальные подходы к развитию коммуникативной деятельности детей старшего дошкольного возраста с системными нарушениями речи первичного генеза. На основании анализа теоретических источников выяснено, что проблема нарушений коммуникативного развития детей с системными нарушениями речи является актуальной и фрагментарно исследованной. По результатам экспериментального изучения коммуникативной деятельности детей указанной категории констатировано недостаточность структурных компонентов деятельности общения, коммуникативных средств и умений, коммуникативных качеств личности детей с СНР. Несмотря на выявленные

отклонения, с целью системного воздействия, определены пути развития коммуникативной деятельности, обоснованы теоретические подходы и принципы коррекционно-развивающей работы.

Ключевые слова: коммуникативная деятельность, системные нарушения речи, дети старшего дошкольного возраста, пути развития.

Martynenko I. Communicative development ways of elder preschool children with system speech disorders primary genesis.

The article presents the theoretical and experimental approaches to the development of communicative activity of elder preschool children with system speech disorders primary origin. Based on the analysis of theoretical sources revealed that the problem of communicative disorders of children with system speech disorders is relevant and fragmentary investigated. According to the results of an experimental study of the child's communicative activity are ascertained: failure of structural components of the activities of communication, communication tools and skills, communicative qualities of the personality of children with system speech disorders. Despite the identified deviations, with the aim of systemic exposure, we defined the theoretical approaches and principles of correctional and developmental work, development of communicative activity. The main principles of program are: the principle of the communicative approach, of activity, of an integrated approach, of learning individualization, of operation of concentricity, of consistency and systematic.

Keywords: communicative activity, system speech disorders, elder preschool children, the approach of communicative development.

Стаття надійшла до редакції: 15.05.2016 р.

Статтю прийнято до друку: 25.05.2016 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК: 159.973

Островська К.О., Качмарик Х.В.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

У статті розглянуто проблему оцінки ефективності психологічного супроводу дітей з аутизмом. Зокрема, проаналізовано методи такої оцінки, як один з них відзначено психологічну діагностику. Здійснено експериментальне дослідження ефективності проведеного психологічного супроводу із застосуванням первинної та повторної психологічної діагностики, відтак наведені результати підтверджують дієвість такого супроводу. На основі виконаних досліджень за показниками істотного зрушення після проведення формувального експерименту в експериментальній групі і відсутності істотних змін, зокрема тенденції до негативних змін, у контрольній групі визначено основні чинники ефективності психологічного супроводу дітей з аутизмом в дошкільному закладі, а саме: активізація пізнавальних психічних процесів, встановлення емоційного контакту фахівців з аутичною дитиною, сенсорна інтеграція аутичних дітей.

Ключові слова: психологічний супровід, оцінка ефективності психологічного супроводу, критерії ефективності психологічного супроводу, чинники ефективності психологічного супроводу, психологічна діагностика, діти з аутизмом.

У процесі здійснення психологічного супроводу дітей з аутизмом виникає завдання діагностичної оцінки його ефективності та результативності. Щодо самого поняття «ефективність», то Великий тлумачний словник сучасної української мови містить таке пояснення: ефективний – який приводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Отже, надання будь-якої психологічної допомоги, зокрема психологічного супроводу, не є самоціллю, а здійснюється з певною метою, що передбачає якийсь результат.

У літературі досить повно висвітлено питання щодо методів оцінки ефективності психологічного супроводу, критеріїв ефективності роботи супроводу дітей, умов ефективності, а також його результативності стосовно дітей з різними психофізичними порушеннями, зокрема дітей з дитячим церебральним паралічем, із затримкою психічного розвитку (Л. Шипіцина, А. Жукова, В. Мальцева, С. Безух, С. Лебедева, О. Казакова, О. Федорова, М. Деркач, В. Соколов, Н. Осухова, М. Бітянова, В. Бондар та ін.). Так, одним з методів оцінки ефективності супроводу називають метод катамнезу, тобто оцінку актуальних характеристик дитини і її успішності під час вступу в навчальний заклад чи в разі переходу в іншу освітню установу [2, с. 43]. Аналізуючи психолого-педагогічний супровід дітей у школі, виділяють такі методи оцінки ефективності програми психолого-педагогічного супроводу: опитування; індивідуальні та групові інтерв'ю; спостереження під час проведення занять; застосування технічних засобів (фото, відео тощо) для візуального спостереження й аналізу змін, що відбуваються з учасниками програм; діагностика; особистісна саморегуляція, стресостійкість; самовизначення, потреба в самопізнанні; характеристика батьківського ставлення й орієнтація на прийняття дитини, вирішення її проблем; позитивне ставлення до школи [1].